

Prometheus i ultraliberal udgave

Af François Flahault

Illustrationer Flemming Born

Prométhée, version ultraliberale”, er kapitel III, p. 185-236 i François Flahault¹⁾: *Le crépuscule de Prométhée. Contribution à une histoire de la demesure humaine, Mille et une nuits, 2008*. I en læsestrategi der omfatter symptomallæsning, dekonstruktion, ideologikritik, udsigelsesanalyse, peges der på det omfattende diskursive arrangement i Rand’s romaner der formår at lade det utænkt der er deres egen forudsætning: eksistensfølelsen indlejret i menneskets altomfattende samfundsmæssighed. – Hvorfor er der i Rand’s murstens-tykke bøger med deres enorme persongalleri fx slet ikke plads til børn? ...

Teksten er her lettere forkortet, udeladelser er angivet med [...]

Ved et møde i Den internationale monetære Union i 2004 benyttede Vladimir Putins økonomiske rådgiver, Andrei Illarionov, lejligheden til at få sig en snak med Alan Greenspan, begejstret over at de kunne udveksle synspunkter om en kvinde de begge beundrede, og som Greenspan havde haft et langvarigt bekendtskab med: Ayn Rand, en af de mest indflydelsesrige figurer i amerikansk tænkning²⁾. Hvem er denne Ayn Rand der praktisk taget er ukendt i Frankrig?

Født i Rusland i begyndelsen af det 20. århundrede flygter Alice Rosenbaum, hendes rigtige navn, i 1927 fra USSR til USA. På det tidspunkt blev amerikanske film stadig distribueret i Sovjetunionen; Mary Pickford og Douglas Fairbanks var her de store stjerner. Den unge kvinde der dengang var 21, blev manuskriptlæser i Hollywood, senere skrev hun selv filmmanuskripter og romaner. Kontrasten mellem hendes oprindelige land og hendes nye hjemland – på det tidspunkt hvor USSR endnu forsøgte at konkurrere med USA³⁾ – antog hos hende dimension af et manikæisk verdensbillede som den kolde krig kun yderligere skulle bestyrke.

I slutningen af 1950'erne trådte denne *selfmade woman* resolut i idéernes tjeneste. Hun var båret af en dyb afsky for den sovjetiske ideologi og alt hvad der blot kunne minde om den: Roosevelts *New Deal* og visse amerikanske kunstneres og intellektuelles smag for marxismen. Ayn Rand's lære, 'objektivismen', er i realiteten blot en del af en meget større bevægelse, *libertarianism* (*libertarians* bør ikke forveksles med *liberals* der ligger til venstre i det politiske spektrum). Blandt libertarianismens store navne hører økonomen Ludwig von Mises, oprindeligt øst-riger, hans elev Friedrich von Hayek og endvidere Robert Nozick.

For libertarianerne, men i endnu højere grad for Ayn Rand's disciple, er Roosevelt og Marx ét fedt.⁴⁾ Ayn Rand sætter individets naturlige og suveræne ret over alt andet. Når hun hylder princippet om fri konkurrence, kan man sagtens følge hende (for hvem kan være uenig heri?).

Imidlertid sætter hun lighedstegn mellem fri konkurrence og 'laissez faire'-princippet, og det er bestemt ikke det samme. Hun skriver filosofiske og politiske essays, holder forelæsninger på de største universiteter, skaber et institut der har til formål at udbrede hendes idéer. Kort sagt, Ayn Rand er en succesfuld romanforfatter og desuden også en åndelig leder. I amerikanske biblioteker finder man hendes essays side om side med lærebøger om *management*: de fleste amerikanere betragter hende ikke som en højreorienteret forfatter.

Ayn Rand var aktiv til slutningen af 1970'erne (hun dør i 1982), og hun har haft dybtgående indflydelse på amerikansk politisk og intellektuelt liv, især i den øverste ledelse af det republikanske parti. Hun gav ideologisk næring til den bevægelse der brød sejrrikt igennem med valget af Ronald Reagan, en af hendes mest trofaste disciple, til præsidentembedet. I dag ses en fornyet opblomstring i interessen for hendes tænkning i USA; 800 000 eksemplarer af hendes værker sælges hvert år. Ayn Rand Institutet⁵⁾ har som erklæret formål at udbrede Ayn Rand's 'objektivistiske filosofi' for at fremme det frie marked, individet, friheden og fornuftens brug – som modgift mod multikulturalisme, miljøpolitik, de tænkeretninger der tillægger staten overdreven betydning samt andre udtryk for irrationalitet. Siden 1999 har instituttet udgivet *The Journal of Ayn Rand Studies*.⁶⁾ Det amerikanske højres trosbekendelse sådan som vi kender den i dag, var således allerede Ayn Rand's – med undtagelse af hendes ateisme, der helt klart er uforenelig med den konservative evangeliske lære som republikanerne siden den ældre Bush's præsidentperiode baserer sig på.⁷⁾

Ayn Rand's disciple har gerne ville ophøje hende til samme niveau som Hannah Arendt. Og for de ubetingede tilhængere af denne kvindelige Messias, som i 1960'erne regerede over en slags sekt, var Ayn Rand i sandhed den største personlighed nogensinde! Selv var hun uden tvivl ikke langt fra at være enig heri. Under indflydelse af hendes indiskutable karisma overså man det simple faktum at hun – selvom hun gjorde krav på at docere en filosofi – praktisk talt intet havde læst inden for feltet. Hun var

ideolog, en der beherskede den kunst at forenkle, popularisere og udbrede de libertariske idéer med en bemærkelsesværdig narrativ styrke. Det interessante ved Ayn Rand består således ikke i dybden af hendes intellektuelle bidrag; men snarere den kendsgerning at hendes idéer har haft og stadig har udbredelse blandt millioner af mennesker.

«Laissez Faire City»

Ayn Rand er forfatter til de to enorme bestsellers, *The Fountainhead* (1943) og *Atlas Shrugged* (1957)⁸⁾. Sidstnævnte er en saga der omhandler store amerikanske entreprenører, efterforskning og utopi. Meget betydningsfulde personer forsvinder sporløst, den ene efter det anden. Med det resultat at den amerikanske civilisation er ved at gå under. Efterforskningen centrerer sig om en ingeniør, John Galt, der også er forsvundet. En forsvinden der er yderligere gådefuld, fordi han efterlader sig en ufuldendt og uudnyttet revolutionerende opfindelse: en motor der drives af en udtømmelig, overalt tilgængelig og gratis energikilde: atmosfærens statiske elektricitet. Læsere af Jules Verne er her på hjemmebane: kaptajn Nemo og Robur Erobreren⁹⁾ har ligeledes opfundet maskiner der blev drevet af en udtømmelig energikilde, et billede på den indre drivkraft de selv besidder. Det viser sig imidlertid at John Galt frivilligt har forladt det amerikanske samfund. Han mener nemlig at de uproductive medlemmer af samfundet suger blodet ud af de individer der skaber og producerer – et utilladeligt overgreb som staten oveni købet har videreført. De mange personers mystiske forsvinden får sin forklaring: John Galt har opfordret en række af de bedste begavelser til at følge ham (blandt andre en opfinder af et masseødelæggelsesvåben) for dermed at iværksætte den mest lammende strejke i amerikansk historie. John Galt og hans ledsagere grundlægger byen, Galt-Gulch, i en isoleret, bjergrig del af USA hvor disse *economic outlaws* i fuld frihed kan udfolde deres evner til at skabe, opfinde og iværksætte.

Det kan tilføjes at en film bygget over *Atlas Shrugged* i øjeblikket er under forbe-

redelse; Brad Pitt og Angelina Jolie (beundrer af Ayn Rand) er blevet nævnt i forbindelse med besættelsen af hovedrollerne.¹⁰⁾ Manuskriptets oprindelige titel, *The Strike* (Strejken) blev ved udgivelsen ændret til *Atlas Shrugged*. Ordret: "Atlas trækker på skuldrene", eller med andre ord: disse Atlas-skikkelser som er personer ud over det sædvanlige, afviser længere at støtte en verden der ikke fortjener dem. Forfatteren – givetvis selv en kvinde ud over det sædvanlige – lægger en halvtreds siders tale i munden på sin helt (romanen i sin helhed er på over tusind sider) hvori hun giver udtryk for sin overbevisning. Heri nøjes hun ikke blot med at forherlige individets suveræne frihed, hun skelner endvidere mellem det gode og onde i politik og økonomi. Det gode er *rational self-interest*; det onde er den magt som de uproduktive udøver over samfundet, ikke i kraft af deres egen indsats (som de ikke ejer skyggen af), men takket være fejlagtige læresætninger udbredt af beslutningstagerne. Det

bedste samfund er derfor det der nøjes med at praktisere den rene ikke-indgriben – *laissez faire* – samtidig med at det garanterer den private ejendomsret.

Galt-Gulch kan placeres i forlængelse af robinsonaderne og utopierne, der er tale om en koloni af den slags man finder hos Jules Verne, grundlagt af en gruppe entreprenante mænd. Men fiktionen præsenteres samtidig som en model der lader sig virkeliggøre¹¹⁾. Eftersom Ayn Rand's popularitet er sammenlignelig med Ron Hubbard's, Scientology-kirkens grundlægger, er det ikke overraskende at en gruppe af hendes disciple har villet forsøge at virkeliggøre utopien. I 1995, tretten år efter Ayn Rand's død, trykte både *The Economist* og *Time Magazine* en helsides annonce: det 'profetiske genis' store idé er ikke længere en drøm, det er hermed en levende og legal realitet: *Laissez Faire City*; og frivillige fra hele verden opfordres til at melde sig til projektet.¹²⁾ I 1998 udtænker medlemmerne af *Laissez*

Faire City det projekt at opkøbe land i Costa Rica. På grund af vanskeligheder de løber ind i, vender de sig i stedet mod idéen om et virtuelt territorium på Internettet. Men eftersom det i bund og grund handler om ikke at betale skat (ifølge Ayn Rand: et umoralsk foretagende hvorved staten bemægtiger sig borgernes penge), ender initiativtagerne med erkendelsen af at dette allerede er blevet virkeliggjort i en givetvis mindre entusiastisk, men hastigt blomstrende form: de såkaldte 'skatteparadiser'.

Kun den stærke er fri

Ayn Rand's store bestseller, *The Fountainhead* er en roman der den dag i dag tiltrækker mange læsere i USA. Dens titel, "Ur-kilden", betegner den kreative kraft der har sit udspring i individets indre, en uudtømmelig energikilde som den der leverer kraft til *Nautilus* og til den motor som Galt har opfundet. Det er historien om Howard Roark, en genial og kompromisløs arkitekt i kamp mod uforstand og konformisme. Ved romanens slutning bliver Howard Roark stillet for retten: han er anklaget for at have sprængt en række næsten færdige bygninger i luften. Hvorfor har han ødelagt sit eget værk? Fordi det er blevet forvansket, forvrænget. På trods af den formelle garanti om at arbejdet skulle udføres efter hans intentioner, er bygningernes udseende alligevel blevet ændret for at tilfredsstille den almene smag.

Læseren får her lov at opleve en af de retsscener der ofte forekommer i amerikanske fiktionsværker. Howard Roark påtager sig at føre sin egen sag. Han indleder sin forsvarstale således:

For tusinder af år siden levede der et menneske, der opdagede, hvordan man laver ild. Han blev rimeligvis brændt på det bål, han lærte sine brødre at tænde. Han blev betragtet som en ugerningsmand, der havde sluttet pagt med en dæmon, menneskene frygtede. Men takket være ham havde menneskene siden ilden at varme sig ved, at lave mad ved og oplyse deres huler med. [...] Dette menneske, det første og det ukuelige, findes i indledningskapitlet til hver legende, menneskeslægten har nedtegnet om sin oprindelse. Prome-

theus blev lænket til en klippe og hakket af gribbe, fordi han havde stjålet ilden fra guderne. Adam blev dømt til at lide, fordi han havde spist af kundskabens træ. [...] Århundreders historie viser, at der altid har været mennesker, der tog de første skridt på ukendte veje uden andet våben end deres egen vision. [...] De store skabende ånder – tænkerne, kunstnerne, videnskabsmændene, opfinderne – stod alle op mod deres tids mennesker.¹³⁾

Howard Roark hævder til sit forsvar at ødelæggelsen af bygningerne ikke er en forbrydelse: kunstneren er herre over sit eget værk, han har ret til at ødelægge det hvis det ikke svarer til hans skabende idé. For det er netop gennem ikke at bøje sig for samfundets krav at kunstneren, i sidste ende, tilfører dette de største velgerninger. Howard Roark, den ny Prometheus, forsvarer individets værdier, og individets værdier er også Amerikas.

Juryens dom er: ikke skyldig.

I 1940 overfører King Vidor *The Fountainhead* til filmværket med Gary Cooper i rollen som arkitekten. Ayn Rand skriver selv filmmanuskriptet. Filmen distribueres i Frankrig under titlen *Le Rebelle* [dansk titel: *Kun den stærke er fri*]. En god film, tilsyneladende uden ideologisk budskab – hvilket er det allerbedste udgangspunkt for lidt efter lidt at føre publikums sympati derhen hvor Ayn Rand til syvende og sidst vil føre den. Tilskuerne til *Kun den stærke er fri* inviteres til at følge et fortælleforløb, indeholdende et netværk af billeder og idéer der udløser en række meget udbredte forestillinger. Samlet imødekommer de et legitimt og universelt begær efter at eksistere i fuld frihed. Efterfølgende oplever biografgængerne, og i endnu højere grad romanens læser, friheden tage form af en prometheisk bekræftelse af sit eget selv. Sluttelig ledes læseren af Ayn Rand's roman og hendes essays fra denne prometheiske individualisme til det amerikanske højres ideologi, hvor denne fremstilles som det eneste middel til at beskytte den frie menneskelige udfoldelse mod Statens magt og socialpolitikens farer. Med andre ord: til den videnskabelige autoritet der dengang italesattes af økonomerne

Friedrich von Hayek og Milton Friedman, har Ayn Rand tilføjet fantasiens magt, takket være et meget effektivt narrativt greb der endnu ikke var kendt under navnet *Storytelling Management*.¹⁴⁾

Når man genoplever *Kun den stærke er fri* – tilfældigt en aften på tv-skærmen – forekommer den ganske som andre Hollywood-film: Gary Cooper, den ensomme og ukuelige helt i omgivelser præget af konformisme og i konfrontation med magtfulde og kyniske mænd; en hel række situationer hvor handlingen pludselig vender fra fremgang til modgang og omvendt; en forførende, selvstændig heltinde, der alligevel lader sig ero-bre til sidst: der er alt hvad der skal være. Intrigen kan resumeres som følger:

Howard Roark er en ung arkitekt hvis projekter ikke i mindste måde tager hensyn til den herskende smag for klassiske og betryggende former. En ældre arkitekt der selv er afgjort moderne, giver ham opbakning, men Roark kan ikke finde aftagere til sine visionære projekter.

I mangel af ordrer må Roark håndtere et trykluftbor i et granitbrud. Bruddet tilhører en rig arkitekt, tilpas middelmådig til at sikre sig succes. På en ridetur kommer arkitektens datter Dominique forbi stenbruddet. Hun lægger mærke til Roark dernede. Deres blikke mødes. Dominique finder en undskyldning for at komme til at tale med den grove arbejder. Helt bevidst om det begær han vækker i hende, omfavner han hende brutalt, hvorefter han ganske uinteressert går sin vej. (I romanen udvikler situationen sig yderligere.)

På uventet vis får Roark alligevel bestillinger. En formuende mand bliver slået af hans talent, og Roark bliver efterhånden kendt, især på grund af hans konstruktion af et tempel til egnet menneskeånden. I mellemtiden er Dominique gået i gang med at skrive artikler i et tidsskrift der tilhører Gail Wynand, en mediebaron der spiller en vigtig rolle i handlingen. Gail Wynand er en kynisk selfmade man som former den offentlige mening og samtidig lefler for den herskende smag – og det giver ham en betragtelig magt (Man bør i parentes beundre Ayn Rand's snilde: at gøre sin egen propaganda så meget mere usynlig – og dermed effektiv – gennem selv at advare mod propaganda.) Skønt Dominique ikke elsker Wynand

– hun har ikke glemt Roark's virile favntag – indvilger hun i at gifte sig med ham. Wynand er ikke noget almindeligt menneske som den masse han pleaser og behersker, han er et menneske ud over det sædvanlige. Selv om hans aviser tilskynder til konsensual middelmådighed i arkitektonisk smag, kan Wynand selv godt se Roark's overlegenhed. Derfor beder han Roark om at bygge en landejendom for ham, hvortil han får helt frie hænder.

Det giver Dominique lejlighed til at genfinde Roark. Han på sin side deler den kærlighed hun stadig nærer for ham, og det gør de relationer som begge har med Wynand, særdeles vanskelige.

Keating, en anerkendt, men ikke særlig talentfuld arkitekt, gammel studiekammerat fra den skole Roark blev uddannet på, beder ham hjælpe sig med at udforme et projekt der kan leve op til den betydelige byggeopgave han har fået. Roark accepterer at Keating sætter sit eget navn under de tegninger som han udfører for ham, på den ene betingelse at hans projekt skal opføres helt uden ændringer. Denne klausul bliver ikke overholdt, og Roark sprænger bygningerne i luften.

Wynand der ikke længere er tilfreds med kun at akkumulere penge og magt, støtter Roark gennem sin avis, og for en gangs skyld bekymrer han sig ikke om at miste læsere. Ved slutningen af den proces som Roark har pådraget sig, bliver han frikendt. Wynand beder nu Roark om at konstruere "The Wynand Building", New York's højeste skyskraber. Og oveni købet viger han pladsen for sin rival. I filmens sidste scene ser vi Dominique ved foden af den endnu ikke helt færdigbyggede skyskraber, dernæst træder hun ind i en ydre arbejdslevator der løfter hende helt op til bygningens top hvor Howard Roark venter hende.

Hvis man efter at have set filmen sætter sig til at læse hvad tv-ugebladet *Télérama* har skrevet om den, får man at vide at *Kun den stærke er fri er* "et uafrysteligt, uforglemmeligt værk, af den slags som filmmediet kun kan skabe i sine mest glansfulde stunder".¹⁵⁾ Den europæiske tv-seer opdager, selv om han måske er knapt så begejstret som anmelderen, lige så lidt som denne den propagandistiske dimension der skjuler sig i filmen. Han er tilfreds med at få at vide at Ayn Rand har fået inspiration til Roark-

figurens moderne holdning fra Frank Lloyd Wright's karriere; dette bånd mellem fiktion og realitet er ham nok. I filmen forsøger Ayn Rand heller ikke at fremføre sine politiske idéer, men mere subtilt at fremstille virkeligheden på en sådan måde at tilskuerne, der fænges af det drama der udspiller sig for deres øjne, efterfølgende opfanger de idéer som Rand taler for som den naturlige konsekvens af dette drama. Ved at bruge New York's arkitektverden i mellemkrigstiden som baggrund illustrerer filmen den prometheiske individualisme på stereotyp vis. Når tilskueren dernæst går i gang med at læse den roman der ligger til grund, er han således præpareret til at tage imod de idéer som forfatteren har ladet pøse på denne fælles stamme. Og når vedkommende så slutte- lig går fra romanen til Ayn Rand's essays, vil hans fornuft bekræfte hvad hans fantasi allerede har accepteret.

Men tilbage til filmen. Udarbejdelsen af dens narrative tråd implicerer *for det første* en amerikanisering af visse oprindeligt europæiske stereotyper; *for det andet* en iscenesættelse af disse stereotyper så de kan smelte sammen med den forestilling tilskuerne allerede har om virkeligheden; *for det tredje* et samlet arrangement af fremstillingen der sætter tilskueren i stand til at indse det rimelige i en bestemt filosofisk, politisk og økonomisk opfattelse.

Kun den stærke er fri følger den generelle regel i amerikanske film der har et patriotisk, religiøst eller politisk sigte: den forstår at imødekomme tilskuerens ubetingede ret til at nyde fiktionen sådan som den er og for dens egen skyld. Følgelig overlader den rigeligt narrativt rum for jegets frie udfoldelse. Og det faktum at tilskueren kan nyde en ubetinget eksistensfølelse som filmen anerkender og tilfredsstillende, gør at han oplever filmen som en positiv ting, en vellykket podning der udvider og beriger selvet. Uden at han gør sig det klart, tilegner han sig således de ideologiske implikationer som diskret er gemt i fortællingens plot.

Det var svært i de kommunistiske lande at benytte denne slags propaganda der uden tvivl er den mest effektive. Det skyldes at for en totalitær ideologi ligger Det Gode udelukkende i denne og i den samfundsmæssige indretning der virkelig gør den. Derfor kan

en sådan ideologi ikke anerkende menneskets fundamentale ret til at nyde livet i sig selv og for sig selv, et område der unddrager sig ideologiens kontrol. At anerkende denne ret ville for ideologien være det samme som at give afkald på det monopol den gør krav på at udøve. Den må derfor nødvendigvis underkaste de livsformer den sætter i scene, sine egne kriterier: gode og onde, eksemplariske eller kritisable. Men ligegyldigt hvilke billeder en prædiken bruger, så forbliver den en prædiken.

Hollywood-propagandaen har på sin side meget vel forstået at en prædiken, glider langt lettere ned hvis den neddæmpes, end hvis den udbasuneres. Det handler selvfølgelig om dygtigt håndværk, men også, og det vil jeg gerne understrege, om en reel anerkendelse af den menneskelige frihed, af den ubetingede ret til at eksistere og nyde livet.

Til forskel for den rationelle fremgangsmåde der forudsætter at menneskets adfærd kan dikteres direkte via argumentationens idéer, har Hollywood-propagandaen – ligesom reklameindustrien – tværtimod forstået at idéerne eller måderne at tænke på er en del af måderne at være til på. For at en idé kan blive en bærende idé, skal den således blive en del af de billeder som vækker forestillinger om en bestemt måde at være på; sådan at modtageren, i det spejl som denne væremåde stiller til rådighed, ser sit eget selv forstørret, forstærket, fuldendt. Ved at opfylde eksistensbegæret kan fiktionens personer som Prometheus eller Howard Roark således skabe en langt stærkere sandhedseffekt end det er muligt gennem rationel argumentation.

Det romantiske geni i amerikansk udgave

Det der fascinerer mest ved Howard Roark-figuren (ud over at han spilles af Gary Cooper), er lige præcist at han inkarnerer denne frie selvbekræftelse fremragende og forførende. Som skabende individ følger Roark sin helt egen vej. Det eneste der tæller, er hans arbejde: ingen har magt over ham. Hverken Gud eller herrer! Igennem Roark anerkendes og iscenesættes det universelle begær efter at være til, fuldt og helt. Og eftersom der er tale om fiktion, en laden som

om, føler tilskueren en legitim glæde ved ligesom i en leg at tage del i hovedpersonens opvisning af kraft og vitalitet. Ganske ligesom et barn man fortæller et eventyr og som frydes over sin egen styrke når det lever med i heltens eller heltindens oplevelser.

Det er ikke muligt at forestille sig mer-væren¹⁶⁾ som et generelt begreb. "Begæret efter at være til kommer altid til udtryk som et begær efter en måde at være til på"¹⁷⁾, som Sartre præcist udtrykte det. Og det er givetvis også nødvendigt at denne måde at være til på skal være forståelig, men også attråværdig for dem den angår, i dette tilfælde fortællingens modtagere. Den skal derfor kunne vække visse fælles forestillinger. På hvilken måde får Roark bekræftet sig selv? Hvilken idé om selvet forbinder denne væremåde sig med? Hvilke fælles forestillinger tilbyder en model herfor? Svaret er ikke svært at finde. Roark's forsvarstale og talrige passager i romanen peger i retning af den samme model, nemlig prototypen på det romantiske geni, kunstneren som skaber sit værk ud af sit eget indre: et individ som i kraft af sin originalitet, sin indre kraft og sin skaberevne vidner om hvad ethvert individ er eller burde være, og som – fordi han bevidner dette i allerhøjeste grad – indtager en plads over almindelige dødelige. [...]

Europas romantiske kunstnere hørte hjemme i de litterære saloner. De fra Den ny Verden bærer ikke rød vest, og flæseskjorter gør de heller ikke meget i. Roark er en arbejder, en mand fra arbejdspladsen. I en vis forstand ganske tæt på Arbejderen sådan som han hyldes af Ernst Jünger; mennesket der får sin bekræftelse i kontakt med stoffet: beherskelse, herredømme, brutal kraft, mandighed. Allerede på første side bekender Ayn Rand kulør. Her står Howard Roark, nøgen, på kanten af en klippe:

Hans ansigt var som en naturløv – noget der ikke kunne drages i tvivl, ændres eller påvirkes. [...] Disse klipper, tænkte han, er til for min skyld; de venter på boret, på dynamitten og min stemme; de venter på at blive brudt og kløvet og hugget til og genskabt. De venter på den form mine hænder skal give dem. (s. 8)

Og her er han lidt senere, en arbejder i et

granitbrud, sådan som Dominique så ham første gang:

For Howard Roark var hele livets indhold som i de to foregående måneder at holde så fast ved stenboret, at det var, som om huden på håndfladerne var vokset fast til det – at stå så støt på benene, at det var, som om den flade klippe pressede sig op mod fodsålerne – ikke føle andet af kroppen end de få spændingspunkter, knæene, håndleddene, skuldrene og boret, han holdt – at føle boret dirre i lange krampe-trækninger – at føle maven dirre, lungerne dirre – at se de lige linjer i stenen opløses i dansende, løsrevne, brudte flader – at føle kroppen og boret undergivet samme vilje, samme formål.

Foran denne orgasmeagtige scene som synes at hylde en amerikansk Stakhanov,¹⁸⁾ foran dette tableau af selvnydende virilitet, forstår man at den rige unge kvinde, som en ny Lady Chatterley, fra nu af ikke har andet i tankerne end at blive det viljesløse offer for arbejderens favntag. Et andet billede melder sig for det indre blik: George W. Bush i fuldt Texas-udstyr der giver den som en viril krigsherre, en simpel og ligetil mand der, når han opholder sig på sin ranch, ikke holder sig tilbage for at betjene motorsaven. Tableauet er sammenfattet af Dick Cheney, simpelt og uden omsvøb i én sætning: *”He’s got the biggest balls of anyone you’ve ever seen.”*¹⁹⁾ På denne måde lagde Bush afstand til *East Coast*-demokraterne som intellektuelle tøsedrenge, kvindagtige og beslægtede med det gamle Europa.

Senere i romanen er Dominique på besøg hos Howard Roark, og hun betragter skaberen midt i sit arbejde:

Hun sad i et hjørne og så på hans hænder. Hun så dem forme murene. (...) Hun rejste sig og gik hen til vinduet. Dernede lå byen, og bygningerne så ikke større ud end modellen på bordet. Hun syntes, hun kunne se hans hænder forme terrasserne, hjørnerne og tagene på alle bygningerne, rive dem ned og modellere dem op igen.

Stalin lod selv *Frelserens Katedral*, afsluttet i 1883 under tsar Alexander III, sprænge i luften, i den hensigt at erstatte den med

Soujetternes Palæ. En slags *Empire State Building*, men endnu mere gigantisk (420 meter høj) med en 70 meter høj statue af Lenin på toppen. Projektet fik en enorm omtale. Ayn Rand har sandsynligvis hørt tale om det. Det blev imidlertid aldrig realiseret²⁰⁾. Men Roark på sin side konstruerer New York’s allerhøjeste skyskraber på hvis top man ser ham stående stolt i filmens slutscene. Han er det stereotype billede på den prometheiske skaber, det er i hvert fald det indtryk der fæstner sig hos Dominique. Det Howard vil destruere, er den arkitektur der stammer fra Europa med dens klassiske lån af forsiringer; det han vil konstruere er selvfølgelig dristige bygninger der er moderne, amerikanske. Ayn Rand står her i gæld til en af amerikansk kulturs allermest indflydelsesrige forfattere, Emerson, der skrev:

*Hvorfor skulle vi have brug for at kopiere en dorisk eller gotisk model? Skønheden, redskaberne, tankens højde og udtrykkets originalitet tilhører os ligeså vel som andre, og hvis den amerikanske kunstner udforsker med håb og kærlighed (...) vil han kunne skabe et hus i hvilket (...) smagen og følsomheden i lige mål er opfyldt. Understreg det som I er; efterlign aldrig (...) I er i besiddelse af måder at udtrykke jer på som er lige så kraftfuld og dristig som den Phidias’ mægtige mejsel besad.”*²¹⁾

Selvom han er influeret af romantismen, er Emerson bestemt ikke nogen ’fortabt poet’. Han satte sin lid til livskraften og blev måske således den første til at promovere den moderne individualismes slogan: vær dig selv! Derfor er det ikke underligt at Nietzsche, en af Ayn Rand’s yndlingsforfattere, følte sig så nært tankebeslægtet med Emerson der bl.a. skrev:

*Ingen lov kan i mine øjne være hellig, med mindre der er tale om naturens lov. Godt og ondt er kun navne man sagtens kan udskifte; godt er kun det der svarer til min natur, ondt er kun det der går imod den.”*²²⁾

Skabt af Gud, og dernæst selv skaber, vor ånd tilhører naturen, der er intet socialt ved den. ”Alt det der er virkeligt, eksisterer kun i uafhængig form.” En påstand der i parentes bemærket nok står i det størst mulige

modsnævningsforhold til en økologisk forståelse af virkeligheden. Emerson tilføjer at det guddommelige i mennesket ”har del i guddommens autonome eksistens”²³⁾ Det er nemt at bibeholde konklusionen og samtidigt se bort fra den teistiske præmis. Det er det Nietzsche gjorde, og det er det Ayn Rand gør. Begejstret for Emerson, transcendentalismens²⁴⁾ ledestjerne, mener hun ligesom ham at menneskeheden finder sin berettigelse i de store mennesker. Almindelige mennesker, som hun bestemt ikke regner sig selv blandt, spiller ingen rolle. Hun er enig i Emerson’s kritik af filantropien, hans foragt for masserne, og især i hans tro på individet, et selvskabende individ der eksisterer i kraft af sig selv. [...]

Troen på det selvberoeende individ, manikæiske kontraster

Roark’s uafhængighed går således langt videre end hvad man kender fra *selfmade-men* i virkelighedens verden. ”Ligesom mennesket er en *selfmade-man* på det materielle område, er han ligeledes en *selfmade-man* på det åndelige område”, hævder Ayn Rand i et af sine filosofiske essays.²⁵⁾ Visse sider af romanen forklarer dette synspunkt nærmere gennem udviklingen af en tanke der går i lige linje tilbage til Emerson og, bag ham, til Rousseau. I *Émile* sættes ’naturens menneske’ over for ’menneskets menneske’. I Rand’s roman, der på sin vis er langt mere manikæisk simplificeret end det er tilfældet hos Rousseau, sættes Roark – samme slags individ der udelukkende baserer sig på sit forhold til ting – over for de mennesker (og det er de allerfleste) der lever i afhængighed af andre. Og det er nu på tide at vende tilbage til Roark’s forsvarstale som i realiteten er én lang lovprisning af ham selv. Her er nogle karakteristiske uddrag:

Det skabende menneske tjente intet og ingen. Han levede for sin egen skyld. Og kun derved var han i stand til at skabe de ting, der er menneskeslægtens stolthed. Og dog har de skabende (dvs. de sande individer) udryddet den ene lidelse efter den anden, både sjælelige og legemlige, og lindret flere lidelser, end nogen altruist kunne forestille sig.

Det menneske, der forsøger at leve for

andre, er afhængigt. Han er en parasit i sine motiver og gør dem, han tjener, til parasitter. Hvis fysisk slaveri er en vederstyggelighed, hvor langt mere vederstyggelig er da ikke det åndelige slaveri? Men det menneske, der frivilligt gør sig til slave i kærlighedens navn, er det laveste af alle væsener.

Den selvstændige skaber noget nyt, snyltereren låner.

Valget står mellem uafhængighed og afhængighed. Det skabende menneskes lov eller snylterens lov. [...] Alt det, der er skabt af en uafhængig ånd er godt. Alt det, der stammer fra menneskets afhængighed af andre, er ondt.

Skaberens første tanke er at besejre naturen. Snylterens første tanke er at besejre andre mennesker. Skabereren lever for sit arbejde. Han trænger ikke til andre mennesker. Hans livsmål findes i ham selv. Snyltereren lever på anden hånd. Han har brug for andre. Han lader sig drive frem af andre.

Snylterens første behov er at sikre forbindelsen med andre mennesker, så han kan få næring af dem. Forholdet til andre er det væsentligste for ham. Han erklærer, at mennesket lever for at tjene andre. Han prædiker altruisme.

Den største af alle synder er at søge sit livsgrundlag hos de andre.

De væsener der lever i kraft af de andre [...] er ikke længere virkelige, thi deres virkelighed ligger ikke længere hos dem selv. [...] At leve gennem andre er den eneste eksistensform, de kender til.

Efter at mennesker i århundreder har fået repeteret at altruismen er det ædlest ideal, er de begyndt at søge sig selv i de andre og at leve på anden hånd. Og det har åbnet vejen for alle mulige rædsler.²⁶⁾

Arkitekten præciserer omhyggeligt at tyranner, kejsere eller diktatorer, tilsyneladende mennesker der lever i kraft af sig selv, i virkeligheden er afhængige af dem de har slavebundet. Det skabende menneske derimod er en sand jeg-dyrker, og netop derfor kan han ingen skade gøre.

Som Adam Smith understregede det, fremstiller bageren ikke sit brød af filantropiske grunde, men ud fra egen nytte. Det er på denne måde, gennem mødet mellem de forskellige egoistiske interesser og deres naturlige harmonisering i kraft af markedets

”usynlige hånd”, at almindelig velstand opstår. Det er muligt at mennesket er egoistisk, men det er aldrig ondt. Hos Ayn Rand findes ingen refleksioner over menneskets ”mørke lidenskaber”: misundelse, had, jalousi, grusomhed, etc. Den underliggende idé i de uddrag jeg lige har citeret, synes at være denne: hvorfor ikke lade den usynlige hånd styre samtlige menneskelige aktiviteter? Ved at leve udelukkende for sig selv, ved at realisere sig selv fuldt som individ, ville alle uvilkårligt og i allerhøjeste grad medvirke til det fælles bedste.

Denne optimisme omkring dette, baserer sig på overbevisningen om at gensidig afhængighed på ingen måde er et grundlæggende menneskeligt vilkår, blot et ganske vist meget udbredt patologisk element der som sådant er egnet til at kaste lys over det sunde menneskes sande natur. Og denne ligner til forveksling mennesket i naturtilstanden som Rousseau så det: eftersom det eksisterer i kraft af sig selv og ikke har nødig at indgå i relationer til andre, vil det hverken være altruistisk eller ondt. På samme måde er den frie byttehandling, ifølge Ayn Rand, den eneste form for relation der eksisterer mellem uafhængige individer:

Menneskers rationelle egeninteresser er ikke i modstrid med hinanden, og (...) der vil ikke eksistere interessekonflikter mellem mennesker (...) der behandler hinanden på grundlag af frivilligt indgåede bytteaftaler.²⁷⁾

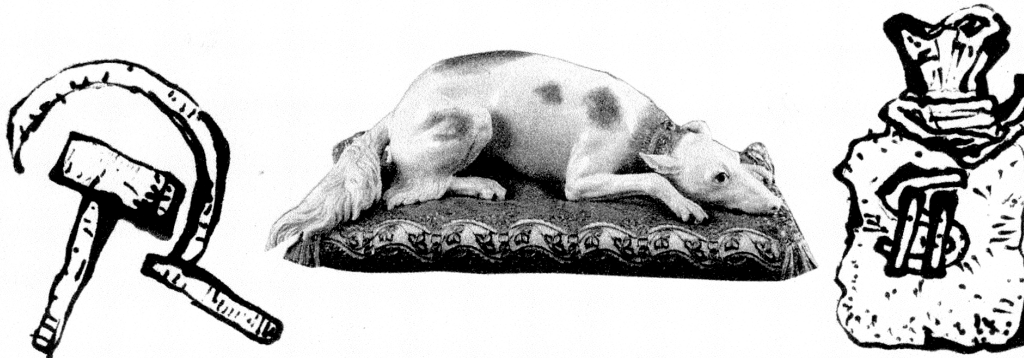
Uafhængige mennesker er hævet over ikke-rationelle interesser: ”Menneskets følelsesmæssige mekanisme er en computer som dets fornuft skal programmere.”²⁸⁾ Det er

denne opfattelse af mennesket som ligger bag neoliberalismen. Ved også at lade den økonomiske *rational choice*-model omfatte samfundets øvrige områder så betragter neoliberalismen, som Wendy Brown ganske rigtigt siger:

individerne som rationelle og kalkulerende skabninger hvis grad af moralsk autonomi afhænger af deres evne til at ”tage vare” på sig selv. Ved at gøre individerne fuldt ud ansvarlige for sig selv, sætter neoliberalismen lighedstegn mellem moralsk ansvarlighed og rationel handling; den ser bort fra den konflikt der er mellem økonomisk adfærd og moralsk opførsel.²⁹⁾

Den idé at der kunne være en uoverensstemmelse mellem det fælles bedste og den enkeltes egennytte, er hermed meningsløs. Selve idéen om det fælles bedste og den tilsvarende idé om at man skal anstrenge sig for at bidrage dertil, forsvinder helt og aldeles. Det prometheiske menneske har derfor behov for at tro på en form for spontan harmoni, nærværende eller fremtidig, som erstatning for skæbnen; thi ellers måtte det tage på sig at drage omsorg for det fælles bedste, og det ville begrænse den frie selvfølgeligelse som det identificerer sig med.

Uafhængige mennesker er stærke, de behandler alle lige. Mellem dem findes ingen uretfærdige kontrakter. Men gælder det også mellem de stærke og de svage? Ayn Rand er meget omhyggelig med ikke at stille det spørgsmål. Svaret giver imidlertid sig selv: de svage er de mennesker der er afhængige; hvis de er ofre for uretfærdighed, har de selv været ude om det: de var jo ble-

vet advaret, man må ikke være afhængig!

Denne opfattelse af det at være sig selv forudsætter at 'subjektet', i filosofisk forstand, selv er en substans, en kilde til væren, ganske ligesom Gud; eller at det med Ayn Rand's ord frembringer hvad det er og hvad det gør, fra sig selv, "fra den enhed som udgøres af menneskets bevidsthed" thi "ånden er en individuel egenskab. En kollektiv hjerne ville ikke kunne eksistere".³⁰⁾ På denne måde retfærdiggør Ayn Rand en etik der er bemærkelsesværdig ved ikke at indeholde nogen pligter over for andre, men kun over for sig selv. (Synspunktet står i gæld til Emerson, Nietzsche, men også til fortalerne for "autentisk moral".)³¹⁾

Det der er styrken i den prometheiske individualisme som Ayn Rand gør sig til propagandist for, er at den, som man ser, baserer sig på nogle alment accepterede forudsætninger som den nøjes med kun at drage de radikale konsekvenser af. Det forførende ved den, hvis den skal stå til troende, består i at de menneskelige relationer helt selvfølgelig bliver retfærdige i det øjeblik de betragtes som rationelle. På magisk vis forsvinder således alle de mangfoldige former for gensidig afhængighed, magtforhold, magtmisbrug, uretfærdigheder og voldelige overgreb, som i det virkelige liv forpester den menneskelige eksistens og over for hvilke enhver appel til fornuften viser sig at være forgæves.

Tro og viden, oprigtighed og fornægtelse

Disse almindeligt udbredte forestillinger er imidlertid helt ude af trit med den videnskabelige viden vi i dag er i besiddelse af. Eksempelvis kan vi tage påstanden om at hjernen er et individuelt og ikke et kollektivt organ, at individet selv er kilde til sin mentale aktivitet. Denne tilsyneladende evidens er ganske enkelt forkert. *For det første*, det faktum at aberne og dernæst hominiderne har levet i samfund, med konstant interaktion og varige bånd mellem hver generation og den følgende, har været en absolut nødvendig betingelse for at hjernen har kunnet udvikle sig og blive til hvad vi kender hos *homo sapiens*. *For det andet*, hjernen udskiller ikke mental aktivitet som

leveren udskiller galde; ligeså lidt som maven producerer den det stof som den lever af: det er gennem relationerne med forældrene eller andre voksne at spædbarnets hjerne aktiveres og dernæst tilegner sig sproget, udvikler evner og kunnen til at håndtere de ting som dens sansemæssige miljø og omgivende kultur konfronterer den med. I den forstand kan man således sige at hjernen, samtidig med at den er individuel, er et socialt organ, et organ der fungerer i netværk. Vor mentale aktivitet produceres inden for rammerne af det kulturelle og sociale økosystem som vi tilhører, men den reagerer ligeledes på det og mobiliserer de handlemuligheder der er tilgængelige i dette økosystem. At den menneskelige hjerneaktivitet foregår i netværk er i dag særlig iøjnefaldende indenfor videnskab og teknik: opdagelser og fremskridt er man mange om, det beror på holdarbejde, på kontakterne mellem forskergrupper i forskellige laboratorier og på hvad foregående generationer har givet videre til de nuværende. Det ensomme geni som hyldes af Jules Verne og Ayn Rand, er en saga blot. Forskeren er ikke længere i stand til at identificere sig med Prometheus. Han er, ligesom alle andre, blot et enkelt led i det enorme netværk som arbejdsdelingen har indstiftet.

Den tro på individet som Ayn Rand beklæder sig til, er altså ikke funderet på viden, men på fordomme: her er det tilstrækkeligt at en forestilling nyder tilpas stor tiltro i en given kultur, for at denne kulturs medlemmer tror at den er sand. På samme måde forholder det sig med alle de fænomener som man kalder 'selv-referentielle', helt banalt fx svaret på spørgsmålet "Hvad dag er det i dag?": alle og enhver er enige om det samme svar, hvilket er tilstrækkeligt til at gøre det sandt. De selvreferentielle, alment accepterede forestillinger er selvforstærkende: ud fra sin grundfæstede tro på individet gør Ayn Rand sig til fortaler for denne trosforestilling, og den kultur som hendes læsere tilhører, har samtidig modnet dem til at tilslutte sig hendes budskab som dernæst bestyrker denne kultur.

For at være mere præcis eksisterer der to hovedtyper af selvreferentielle forestillinger: de der åbenlyst fremstår som sådanne (fx

kalenderen) og de der tværtimod foregiver at svare til en virkelighed der er uafhængig af disse forestillinger (fx racefordomme). Troen på individet tilhører den anden gruppe. Med det særlige træk at hvor oprigtig den end måtte være, er den altid og uundgåeligt ledsaget af et vist selvbedrag, eller måske ligefrem fornægtelse. Enhver moderne vesterlænding (og måske endnu mere enhver amerikaner) der er tilhænger af troen på individet, gør krav på en frihed og en magt der er helt hans egen, og forkaster samtidig den konformisme og de krav som samfundet bebyrder ham med. Stolt kan han derfor fremstå for sig selv og for andre som én der ikke er anerkendt og ikke har behov for at være det. Men det simple faktum at han har antaget denne selvopfattelse, vidner imidlertid om hvor modtagelig han er over den almindelige mening, og følgelig om hvor konform han egentlig er. Dette går med andre ord stik imod det credo han bekender sig til. Han bliver ligeledes nødt til at benægte så kraftigt som muligt at han identificerer sig med en model hvis indhold er alment udbredt og hvis værdi er anerkendt. Han hævder derfor med endnu større styrke at han er et helt særligt individ og slet ikke kærer sig om at være anerkendt af andre. Alligevel, i det omfang denne påstand bygger på en overbevisning som også deles af dem han henvender sig til, så er det blotte faktum at han vedstår den, med til at give hans fordring på at være noget særligt en vis legitimitet – endda i en sådan grad at denne fordring har store chancer for at blive forstået og anerkendt.

Den logik som jeg lige har rekonstrueret, hvor oprigtighed og fornægtelse nødvendigvis er forbundne, er netop den der giver Howard Roark's forsvarstale gennemslagskraft. Ved at præsentere den destruktive handling han har begået, som retfærdiggjort af den ret han besidder i kraft af at være skaber og ophavsmand, en højere ret end den der råder i samfundet, støtter Roark sig på et argument som juryen er lydhør overfor, hvilket retssagens udfald demonstrerer. I sin tale skildrer han sig selv som en person der intet behov har for anerkendelse. Alligevel, ved at holde denne tale, ved at udføre den relationsskabende handling som en forsvarstale repræsenterer, er han faktisk i

fuld gang med at kommunikere en anmodning som er livsvigtig for ham. Udsagnet hævder hans absolutte uafhængighed. Men udsigelsen – den relationelle handling der forudsætter gensidig afhængighed – modsiger udsagnet.³²⁾

I almindelighed er den der taler bevidst om det han siger, men er – for det meste – ikke bevidst om den relationskabende handling han udfører ved at sige det – eller skrive det. Ayn Rand's fulde opmærksomhed er rettet mod det budskab som hun, per stedfortræder, retter til det amerikanske folk. Det at udsagnet indtager førstepladsen i hendes bevidsthed (og i læserens), gør det muligt for udsigelsen at slippe ubemærket igennem, som den dobbelte bund i en kuffert der ikke opdages af den tolder der inspicerer det synlige indhold.

Når jeg dvæler ved dette misforhold mellem udsagn og udsigelse, skyldes det at det langt fra er et fænomen der begrænser sig til Ayn Rand's roman, det er tværtimod et karakteristisk træk ved de individualistiske trosbekendelser i mere end to århundreder. Dette symptom er ganske enkelt vort symptom, det der karakteriserer vesterlændingen i almindelighed. Hertil skal selvfølgelig regnes et selvbehageligt narcissistisk træk som ingen – vestlig eller ej – kan sige sig fri for. Men det der, helt afgørende, spiller ind, er sekulariseringen af den kristne opfattelse af sjælen, kilden til den overbevisning at selvet har sin oprindelse i noget der ligger uden for eller over samfundet.³³⁾ [...]

Ideologien som Ayn Rand har gjort sig til talerør for, henvender sig i første instans til 'de herskende': hun bestyrker dem i den fordelagtige opfattelse de har af sig selv og tillader dem at overse hvad de i virkeligheden er: mennesker for hvem det er afgørende at tilhøre samfundets magtfulde lag og som arbejder hårdt på at indtage deres plads dér. Men denne ideologi breder sig lige så vel – og det er dens store styrke – blandt de der indtager mere beskedne positioner. Disse mennesker er uden tvivl mere isolerede, hvad der faktisk udgør et problem for dem, men den model som Howard Roark eller John Galt tilbyder dem, for så vidt som de identificerer sig med disse figurer, udgør en imaginær kompensation samt en kilde til *self-esteem*. Ayn Rand giver dem mulighed

for at være stolte over det der i virkeligheden svækker dem. Eftersom troen på individet understøttes af det eksempel som de succesfulde leverer, så glemmer man diskret den sociale kapital som disse nyder godt af, og derved højner man deres personlige værdi. De der forbliver på de nederste trin af samfundsstigen, kan imidlertid takke deres mangel på personlig værdi for deres nederlag. De der støttes af deres sociale platform, som drager fordel af den og nyder en tilfredsstillende anerkendelse, fornægter det som de skylder den. Til gengæld bestræber de sig ihærdigt på, ved vidt og bredt at udbasunere den individualistiske overbevisning, at få de fattige og socialt isolerede til at tro at man altid selv kan skabe den man vil være.

Når man således fra iagttagers position konstaterer misforholdet mellem ordene (den uafhængighed der skiltes med) og handlingerne (der røber den gensidige afhængighed i fællesskaberne), får man lyst til at stille et spørgsmål: kan man tænke uafhængigheden på en måde som er forenelig med den form for afhængighed der er en uadskillelig del af menneskets kår?

Spædbarnet er afhængig af de voksne der tager sig af det; ikke alene afhænger det af dem i materiel forstand, det afhænger af dem i selve dets væren, for det er disse voksne der via deres kærlige omsorg videregiver til barnet det de selv er: personer i besiddelse af eksistensfølelse. Og det er ud fra den at barnet sættes i stand til at fatte interesse for alt det der omgiver det, får lyst til at give sig i lag med tingene omkring det og udvikle sin kreativitet i interaktion med dem. På denne måde kommer det at være sig selv fra

en anden end en selv. Således kan det ses, for nu at sige det kort, hvordan uafhængigheden fødes af afhængigheden og dermed er forenelig med den. [...]

Kort sagt: hvor prometheismen ser uafhængighed som afhængighedens diametrale modsætning, der skelner en post-prometheisk tænkning mellem *to former for uafhængighed*: den ene, som er absolut, er en illusion; den anden, som er praktisabel, kommer i stand ved at drage fordel af socialiserede og formidlede former for gensidig afhængighed. Og den skelner mellem *to former for afhængighed*: den ene slavebinder og forhindrer selvrealisering, den anden understøtter selvets opbygning og muliggør selvstændighed. Blandt de uundgåelige, men velgørende former for afhængighed indtages den selvfølgelig førsteplads af de bånd der forbinder enhver generation med den foregående. Derfor er det symptomatisk for Ayn Rand's *to store bestsellers*, at der – på trods af bøgernes betragtelige omfang – ikke er fundet plads til ét eneste barn blandt de mange personer. Det skyldes at børns blotte eksistens, og dermed forholdet mellem generationer, ville være tilstrækkeligt til at ødelægge selve den idé om individet som hun hylder.

Det prometheiske individ overfor kollektivismen

Ayn Rand's radikale individualisme forudsætter i realiteten at samfundet, med Margaret Thatcher's ord, ikke eksisterer. Kun de enkelte individer eksisterer.³⁴⁾ En påstand der i første omgang kan lyde rimelig, men som ikke desto mindre ser bort fra det fak-

tum at det at leve i samfund er det naturlige fundament for menneskets kår. Og som ligeledes ser bort fra det faktum at enhver individuel frembringelse har sine rødder, som jeg har gjort opmærksom på ovenfor, i en kultur der overskrider den enkelte og er overleveret på tværs af generationer. I denne forstand eksisterer samfundet og kulturen, og de går endda forud for individerne. (Prøv at fortælle en musiker at musikken ikke eksisterer, en kok at madkunsten ikke eksisterer, eller en jurist at juraen ikke eksisterer etc.) Det er betegnende at Ayn Rand i sin roman fremstiller arkitektens arbejde som enten imitation (tyngt af fortidens modeller) eller som skabelse (værket som ren emanation fra individets indre). I det hele taget virker det som om bygningskunsten slet ikke eksisterer. Den har overhovedet ikke Ayn Rand's interesse, og i hendes roman siges intet konkret om emnet: arkitekturen er for hende blot et påskud for at have et sted at anbringe sine personer. For den individualistiske overbevisning eksisterer kulturen og samfundet ikke, sidstnævnte betragtes derfor som en frivillig organisation der bør reduceres til et minimum. I modsat fald repræsenterer den en plage og en trussel for individerne, en form for kollektivism.

Det gode samfund, det frie samfund bygger på menneskerettighederne, som slet og ret er individets rettigheder: "Hvis man vil hylde det gode samfund – dvs. kapitalismen" – skriver Ayn Rand, "må man forstå at dets nødvendige fundament består i princippet

om individets rettigheder" (*Ibid.*). En besnærende påstand som man gerne skrev under på hvis den ikke implicerede at mennesket, sådan som Ayn Rand ser det, er sig selv i kraft af sig selv og derfor ikke har behov for at blive understøttet af relationer til mennesker og samfund. Man genfinder her den sejlivede myte som de første naturretsteoretikere støttede sig til, den der handler om individer som allerede er mennesker, skønt de ikke tilhører noget samfund. Til den tilføjer Ayn Rand en forsimplet manikæisme og et konfrontations-scenario.

De forenede Stater er ifølge Ayn Rand's mening den første nation i verden der har gennemført den eneste sande revolution: samfundets underordning under individet, anerkendt som et mål i sig selv. Derfor "er USA blevet det første moralske samfund i historien" (*Ibid.*). Skønt hun her genoptager og amerikaniserer englænderen Herbert Spencer's læresætninger, går Ayn Rand dog ikke så langt som denne der i *The Man against the State* (1884) forudså statens forsvinden slet og ret til fordel for frie individer, tilstrækkeligt moralsk udrustede til ikke at have behov for at været underkastet en lovgivnings begrænsninger. Ganske vist er opkrævning af skatter, ifølge hende, et udtryk for magtmisbrug, men en minimal form for stat er dog stadig nødvendig for at garantere de individuelle rettigheder. Samfundet, skabt af de frie viljer, har som funktion at give kontrakterne juridisk ramme, organisere arbejdsdelingen og drage nytte af den samlede viden – alt sammen noget som

en ”ren kapitalisme” fordrer og i øvrigt fremmer.

Eftersom kontraktforholdet anses om det eneste gyldige grundlag for menneskelig interaktion, kan alle andre former for relationer kun opfordre til snylteradfærd, afhængighed, udbytning og tyranni. Kampen mellem skaber og snylter er samtidig individets kamp mod kollektivismen. Den altruistisk-kollektivistiske etik har kendt forskellige varianter, skriver Ayn Rand, og fremhæver: ”Inkvisionen i Middelalderen, enevælden i Europa, Bismarcks preussiske velfærdsstat, Nazi-Tysklands gaskamre og Sovjetunionens slagtehaller”(Ibid.). I en artikel med titlen ”Fremtidens slaveri” havde Spencer allerede i sin tid bemærket at med udgangspunkt i funktionærers hang til despotisme, ”er der intet overraskende i at man hos prins Bismarck finder tendenser i retning af statsocialisme”.³⁵⁾ Spencer kæmpede mod socialismens fremvækst; Ayn Rand, på lige fod med Friedrich von Hayek i *The Road to Serfdom* (1949), fortsætter denne kamp og betragter enhver form for socialpolitik som kollektivismens trojanske hest.

Faren ved at tro for meget på en myte

Mens vi overværer filmen *Kun den stærke er fri*, tror vi til en vis grad på figuren Roark, men så heller ikke mere. Vor tilknytning til figuren er modereret af bevidstheden om at han repræsenterer nogle overdrivelser der er typiske for fiktion. Romanen og Ayn Rand's essays indbyder derimod til at vi for alvor tror på ham. Det indebærer den fare at trosforestillingen bliver enerådende for os og derved neutraliserer de former for mental aktivitet der normalt bestræber sig på at bevare ’hovedet koldt’, med andre ord oprettholder skellet mellem tro og sund fornuft.³⁶⁾

”Alle de ’blandede økonomier’”, skriver Ayn Rand i 1963, ”er i en skrøbelig overgangstilstand der i sidste ende vil vende sig i frihedens retning eller føre til diktaturet”.³⁷⁾ Amerikas rolle som et frit land er derfor at sørge for at det går i den rigtige retning, nemlig den der består i en alliance mellem demokrati og rendyrket kapitalisme. ”Enhver fri nation havde *ret* til at invadere Nazityskland og har i dag *ret* til at invadere

Sovjet, Rusland, Cuba og en hvilken som helst anden slavestat”.³⁸⁾ I det øjeblik ”erobreren etablerer et frit samfundssystem”, ”er invasionen af en slavestat moralsk retfærdiggjort.”³⁹⁾ Ayn Rand undlader at præcisere hvordan ændringen af samfundssystemet skal foregå. Med udgangspunkt i hendes tro på individet og overbevisningen om at samfundet ikke eksisterer, mente hun, som andre libetarianere, at det ville være nemt at omforme et samfund underlagt tyranni til et demokratisk og kapitalistisk samfund: fulde af taknemmelighed mod den magt der havde væltet tyrannen, ville det befriede lands borgere organisere sig og opbygge et nyt regime som, fordi det var demokratisk, ville stille alle tilfreds. Havde amerikanerne måske ikke selv givet et eksempel herpå da de for mere end to hundrede år siden erklærede sig uafhængige? Der er næppe nogen tvivl om at Irak-krigens initiativtagere var af samme overbevisning som Ayn Rand. De vanskeligheder de efterfølgende er løbet ind i, illustrerer det svælg der adskiller det prometheiske ideal fra virkeligheden.

Projektet, at indstifte demokrati i Irak, har rødder tilbage til den rationalistiske fortælling om samfundspagten, ifølge hvilken individerne frivilligt indstifter deres politiske sammenslutning. ’Samfundspagten’ er en myte: en oprindelsesfortælling som samtidig med at den giver mening til en politisk institution, også overspiller dens betydning og bibringer deltagerne en følelse af, i en vis forstand, at være forbundet med det absolute. Hvad enten en myte underbygger troen på traditionen eller individet, giver den *substans* til det den udpeger som værdikilde, og det på bekostning af andre realiteter som den derved har tendens til at undervurdere eller endog ignorere. For at en myte skal kunne udfylde sin mission, er det nødvendigt at man kan fæstne lid til den, at den virker troværdig. Men man må ikke tro for meget på den. Myten om samfundspagten iklæder ganske reelle politiske processer en ideel form, men i sagens natur er de langt mere komplekse og usikre end myten lader forstå. At henholde sig til myten giver mening til det man gør. Men tror man for meget på den, afskæres man fra at tage højde for de talrige aspekter af virkelighe-

den som ikke stemmer overens med myten.

Det samme gælder de myter der tilhører traditionelle eller teokratiske samfund. Den rationalistiske fortælling om samfundspagten går stik imod de myter der er gået forud for den. De forbandt samfundet med en transcendent kilde: de gode institutioner, de rigtige idéer, den passende adfærd var dekretet af forfædrene, af den verdensskaber der havde indstiftet civilisationen eller skyldtes en guddommelig åbenbaring. Enhver person i besiddelse af en vis autoritet henholder sig uundgåeligt til sådanne højere årsager for at kunne håndtere de situationer der møder ham. Men han ved imidlertid godt at for at klare dem på bedste vis, skal han ligeledes tage hensyn til de aktuelle forhold, tilpasse sig dem og komme overens med dem. Hvis ordene i den hellige tekst eller forfædrenes ord er enerådende, kan de ikke længere tilpasse sig den realitet som de gerne skulle anvendes på; de modarbejder således sig selv.

Som arvtagere til oplysningstiden hylder vesterlændinge den forestilling at de, ved at frigøre sig fra autoriteten og traditionen, samtidig har kastet alle trosforestillinger overbord for kun at fæstne lid til viden. Men denne idé er i sig selv en del af en myte, emancipationens oprindelsesmyte. Virkeligheden er mere kompleks. For at kunne frigøre sig var de nødt til at støtte sig til visse bærende idéer der dannede modvægt til de idéer de bekæmpede. De kriterier der bruges til at udføre en fri undersøgelse (for videns vedkommende: kendsgerninger og erfaringer; for handlingens: forholdet mellem mål og midler; for moralens: individet betragtet som et mål i sig selv) var ikke i sig selv til-

strækkelige til at grundlægge en ny orden. For hertil kræves endvidere at individet er i stand til at retfærdiggøre sin bestræbelse på at detronisere de hidtidige kilder til autoritet og magt, for selv at indtage deres plads. Det er præcist dette som den kristne omskrivning af Prometheus-myten har gjort mulig gennem en transformation af den skikkelse der fra titanisk demiurg er blevet til selve modellen for mennesket.⁴⁰⁾

Med andre ord er der her ikke tale om at forlade religionen, snarere om en omarrangering af de trosforestillinger man støtter sig til. Troen på individet har erstattet tidligere kilder til autoritet. En uformel religion har afløst den institutionelle religion. Derfor er der intet overraskende i at myten om frigørelse kan fremvise de samme ulemper som de opfattelser den har erstattet: den er god at støtte sig til, men tror man for alvor på den, går det galt. Thi i det omfang man overser de sider af virkeligheden der ikke stemmer overens med myten, bliver man fanget i et adfærdsmønster som er usmidigt, overdrevent, indbildsk og i sidste instans destruktivt.

Tror medlemmerne af den økonomiske elite som udbreder Ayn Rand's diskurs, virkelig for alvor selv på den? Uden tvivl holder de af at lytte til den og bekende sig til den. Dens invitation til at identificere sig med mennesker der rager højt over det ordinære, smigrer givetvis den forestilling de har om sig selv. Endvidere er det fordelagtigt for de magtfulde på denne jord at den store masse af svage mennesker tilslutter sig en sådan diskurs, for det tildeler dem et ansvar for disses skæbne. Alligevel er den økonomiske elite i kraft af deres praktiske

viden udmærket klar over at staten og økonomien lever i symbiose med hinanden, hver især er med til at sikre den andens eksistens og fremgang. (De økonomiske aktører drager fordel af adgang til det offentlige marked, af eksportstøtte, afgifter på konkurrerende import, diverse regulerende indgreb fra staten og opretholdelsen af en tillidsskabende stabilitet.) Ved første øjekast forekommer denne praktiske viden at være i modstrid med diskursen der hylder princippet om 'mindre stat'; men i virkeligheden udfylder denne diskurs en central rolle i denne symbiose. For i det omfang politikerne tilslutter sig dens budskab, vil staten satse mindre på socialpolitik og samtidig tildele finanskapitalismen en større rolle. Under alle omstændigheder, når krisen indtræffer, er staten tvunget til at spille sin rolle som redningsmand (fx som den amerikanske stat, konfronteret med finanskrisen, gjorde det i september 2008 hvor den iværksatte en redningsplan og spenderede milliarder af dollars). Alt i alt er det ganske fordelagtigt at fortsætte med at tro på teorien, thi det er fordelagtigt i praksis, også når det viser sig at praksis slet ikke svarer til teorien.⁴¹⁾

Den ultraliberale prometheisme indebærer ikke desto mindre en række af de samme farer som den med rette har kritiseret i de kommunistiske regimers udgave af prometheismen. Den kommunistiske tro, der anskuer menneskets virkeliggørelse udelukkende via dets tilslutning til en styret og planlagt samfundstotalitet, benægter og ødelægger det sande samfundsmæssige liv som udgør menneskets naturlige og vitale miljø. Thi, for at kunne fungere opti-

malt, for at kunne bevare sin spontanitet og tilbyde alternativer, må dette sociale miljø forblive mangfoldigt, ukomplet, dynamisk og åbent. Samfundslivet har behov for at blive reguleret, plejet og vedligeholdt som et fælles livsvigtigt gode, og det er noget helt andet end at behandle det som et nyttigt instrument. Så snart statsmagten betragter det som et middel der står i idealets tjeneste, som det sker i totalitære regimer, perverteres og hensynger samfundslivet, med det resultat at individerne kvæles eller ødelægges. Men ultraliberalisternes tro på individet, overbevisningen om at dette *self* i sig selv indeholder sin egen kilde til væren, spærrer faktisk på lignende vis for erkendelsen af i hvor høj grad samfundslivet understøtter de deltagende personers blotte eksistens. Libertarianismens individualisme indrømmer som sagt kun samfundet en nyttebetonet rolle og vil derfor gøre det til en frivillig og rationel organisation, reduceret til et minimum. Blind over for alt det der muliggør vedligeholdelsen og forbedringen af de sociale og økonomiske økosystemer, negligerer den disse, med det resultat at den således bidrager til deres svækkelse. I samme grad som ultraliberalismen er i færd med at udtømme de ressourcer som jorden stiller til dens rådighed – med risiko for at ødelægge det livsmiljø som denne udgør, i samme grad udtømmer den ligeledes den kulturelle og civilisatoriske kapital i de samfund den udfolder sig i – med risiko for at beskadige de ikke-kommercielle sociale bånd der er grundlag for den menneskelige eksistens. Politikerne og de økonomiske aktører deler samme opfattelse, nemlig at samfundet ikke er andet eller mere end en

sammenslutning af individer, og formålet hermed er udelukkende nyttebetaget. Begge parter kommer derved til at miskende det faktum at et samfunds og en kulturs fundamentale (og oh så sårbare!) funktion er at give næring til den enkeltes eksistensfølelse, vel at mærke: gøre det på en sådan måde at sameksistensen beskyttes.

Den gruppe som Ayn Rand og hendes disciple dannede, gennemlevede faktisk i løbet af 1960'erne en sådan nedbrydning af menneskelige relationer. Denne var ikke resultatet af medlemmernes følelse af selvtilstrækkelighed, der kunne forventes i kraft af den attråværdige egoisme som Ayn Rand prædikede. Den var paradoksalt nok resultatet af en nærmest stalinistisk adfærd. I New York i disse år havde Ayn Rand status som guru. Men sit gennemborende blik, sit cigaretrør og sin tunge russiske accent, som hendes nærmeste uforsætligt tillagde sig, udøvede denne excentriske kvinde et veritabelt diktatur over sine trofaste tilhængere. Hendes indiskutable karisma formidledes gennem en hierarkisk organisation og gennem et krav om at underkaste sig dogmet. Ayn Rand's elsker, Nathaniel Branden, var hendes højre hånd; derpå kom indercirklen, herefter de indviede af anden rang. Disciplene skulle rette sig ind efter denne messiasskikkelses præferencer og diktater til punkt og prikke, selv når disse pludselig ændrede sig. De skulle læse og genlæse *Atlas Shrugged*, efterleve John Galt som ideal og frem for alt intet andet læse. Langt fra at bruges til at udtrykke sig frit tænkende, tjente individets rationelle evner, som Ayn Rand betragtede som almægtige, her som skalkeskjul for magtbrynde, begær efter herredømme og patologisk imitation. Som det er tilfældet i sekter, bliver det oppustede jeg fanget i sin egen fælde: 'objektivisternes' accepterer deres underkastelse som den pris der må betales for at nyde følelsen af at de – som indehavere af en misundelsesværdig vished – tilhører eliternes elite. En sådan kult kan minde om den der omgav Lacan⁴²⁾ i hans sidste år, eller om den måde de venstreradikale grupperinger fungerede på i 1970'erne. [...]

På hver sin måde har den kommunistiske ideologi og den doktrin der skulle være dens modstykke, begge båret ved til Prometheus-myten. Som det ofte bekræftes af USA-speci-

alister eller af de der har boet der, optræder dette land af immigranter hvor Bibelen og Oplysningen blandes, som om det var det ny Forjættede Land; båret af historien, ser det sig som forvalter af en mission.⁴³⁾ Når Ayn Rand forlod Sovjetunionen til fordel for USA, var det ikke som en benægtelse af hverken Prometheus-ambitionen eller utopien; det var ganske modsat for at gå fra et land hvor disse idealer var blevet forrådt, til ét der ville virkeliggøre dem.

Oversættelse ved Erik Jerlung

NOTER:

1. F. 1943. Senest i en årrække tilknyttet CNRS (Centre national de la recherche scientifique) som Directeur de recherche. Vigtigste udgivelser: *La parole intermédiaire*, 1978, *L'interprétation des contes*, 1988, *La méchanceté*, 1998, *Le Sentiment d'exister. Ce soi qui ne va pas de soi*, 2002, *Le paradoxe de Robinson. Capitalisme et société*, 2005, *Be Yourself, Au-delà de la conception occidentale de l'individu*, 2006, *Adam et Ève. La condition humaine*, 2007, *Le crépuscule de Prométhée*, 2008, *Où est passé le bien commun?*, 2011.
2. Alan Greenspan, *The Age of Turbulence*, New York, Allen Lane, 2007, p. 323.
3. Se Susan Buck-Morss, *Dreamworld and Catastrophe. The Passing of Mass Utopia in East and West*, MIT Press. Cambridge (Mass.) og London, 2000, pp. 164 og følgende, hvor forfatteren dokumenterer den omfattende teknologi-eksport fra USA til USSR der fandt sted i løbet af 1930'erne (fx blev konstruktionen af det gigantiske industrikompleks, Magnitogorsk, ledet af amerikanske ingeniører). Denne eksport blev især finansieret af klenodier fra Ermitage-museet som således bidrog til amerikanske kunstsamlinger.
4. Således sammenligner fx Dick Armey, en republikaner fra Texas Franklin D. Roosevelt med Stalin og Mao i sin bog *The Freedom Revolution* (1995), se «George W. Bush: la filière texane», *Le Débat*, n° 126, septembreoctobre 2003.
5. www.aynrand.org.
6. www.aynrandstudies.com.
7. En artikel i trykt i *Christian Science Monitor* fra 6. marts 2007, altså 50 år efter udgivelsen af en af hendes bestsellers, *Atlas Shrugged*, bifalder hendes økonomiske og politiske idéer, men synes hun går for langt i det omfang hun udelukker de kristne moralske værdier.
8. *The Fountainhead* blev publiceret på fransk med titlen, *La Source vive*, Plon, 1997. *Atlas Shrugged* forefindes på amerikansk i billigudgave, men er ikke blevet oversat til fransk. [De danske titler er *Kunden stærke er fri* (1957) & *Og verden skælvede* (1958).]
9. [Figurer i Jules Verne-romaner, henholdsvis: *En verdensomsejling under havet* og *Robur, luftens erobrere*.]

10. [Filmen *Atlas Shrugged: Part 1*, havde premiere i 2011, men ikke med de nævnte stjerner.]
11. Ayn Rand's roman gør, i pagt med den amerikanske drøm, krav på at have universel rækkevidde. Skønt hun, som adskillige af sine disciple, er jøde, lægger hun hermed afstand til den ligeledes utopiske roman af Theodor Herzl, *Altneuland* der udkom i 1902 og som foregriber staten Israels dannelse.
12. Jeg takker Serge Halimi for at have gjort mig opmærksom på dette.
13. [*Kun den stærke er fri*, s. 937, oversættelsen er lettere korrigeret.]
14. Se Christian Salmon. *Storytelling*, La Découverte, 2007.
15. *Télérama*, programmet for 8. august 2004.
16. ['plus-être', mer-væren, værensfylde, centralt begreb hos Flahault, beslægtet med psykoanalysens 'jouissance', nydelse.]
17. *L'Être et le Néant*, Gallimard 1943, p. 654.
18. [Aleksiej G. Stakhanov (1906-1977) berømt sovjet-russisk minearbejder. Verdenskendt i 1935. Med sit minesjak forbedrede han normerne for kulbrydning 14 gange. Blev forbillede for stakhanovitter overalt i Sovjetunionen.]
19. Citeret i *Time*, 15. november 2004, p. 38.
20. Se Susan Buck-Morss, *Dreamworld and Catastrophe*, op. cit., pp. 84, 174 og 180.
21. Ralph Waldo Emerson, "Self-Reliance", in: *Essays: First Series* (1841) – <http://www.emersoncentral.com/selfreliance.htm>
22. *Ibid.*
23. Jeg vil her henvise til min bog « *Be yourself!* » *Au-delà de la conception occidentale de l'individu* ["*Be yourself!*" *Hinsides den vestlige opfattelse af individet*], Mille et une nuits, 2006, p. 40. Ligesom Stanley Cavell hæfter Sandra Laugier sig ved en sans for fællesskabet hos Thoreau og Emerson. Ingen af dem er selvfølgelig blottet for moralsk følelse. Men i deres skrifter er det der danner de menneskelige sociale bånd, slet ikke tænkt.
24. ['Transcendentalism', amerikansk litterær, filosofiske bevægelse (1836-1860) med Emerson og Thoreau som hovedskikkelserne. Præget af idealisme og individualisme og en tro på korrespondance mellem Gud og menneske.]
25. "The Objectivist ethics", forelæsning af Ayn Rand på University of Wisconsin, 1961. In: *The Virtue of Selfishness*. Signet, 1964. http://www.aynrand.org/site/PageServer?pagenam=ari_ayn_rand_the_objectivist_ethics
26. *Kun den stærke er fri*, s. 938-943.
27. "The Objectivist ethics", op. cit.
28. *Ibid.*
29. Wendy Brown, « Néolibéralisme et fin de la démocratie », *Vacarme* 29, automne 2004, p.88.
30. *Kun den stærke er fri*, s. 938.
31. [Flahault tænker utvivlsomt her bl.a. på Rousseau for hvem moral er en intuitiv lytten til naturens indre stemme i os selv. U-autentisk er derimod en moral der bøjer sig efter de andre, jf. Rousseaus skel mellem 'naturens menneske' og 'menneskets menneske'.]
32. ['*Udsigelsen*' er den kommunikative iscenesættelse af det intenderede indhold, *udsagnet*. Udsigelsen involverer altid den anden og undslipper som regel bevidsthedens kontrol. Dvs. at hver gang vi taler, kommer vi til at demonstrere psykoanalysens tese om det 'spaltede subjekt'. Derfor kan J. Lacan parafrasere Descartes' *Cogito*: "Der hvor jeg tænker, er jeg ikke. Og der hvor jeg er, tænker jeg ikke".]
33. Jeg har udviklet denne pointe i « *Be yourself!* » *Au-delà de la conception occidentale de l'individu*, Mille et une nuits, 2006.
34. "Samfundet", skriver Ayn Rand, "eksisterer ikke som helhed og er ikke andet end et vist antal individuelle mennesker". "Man's Rights" in *The Virtue of Selfishness*. http://www.aynrand.org/site/PageServer?pagenam=ari_ayn_rand_man_rights
35. Artiklen er genoptrykt in: *The Right to Ignore the State* (1850/1913), <http://www.gutenberg.org/ebooks/34649>
36. Paul Veyne har glimrende vist hvordan der mellem de to termer i alternativet, at tro eller ikke tro, er plads til mellemliggende forestillinger. Se « Entretien avec Paul Veyne » dans *L'Homme*, « Vérités de la fiction », n° 175-176, juillet-décembre 2005.
37. "Collectivized "Rights"" in *The Virtue of Selfishness* "http://www.aynrand.org/site/PageServer?pagenam=ari_ayn_rand_collectivized_rights
38. *Ibid.* Man kan let forestille sig Ayn Rand's holdning til Irak.
39. *Ibid.* Ayn Rand genoptager her et af de argumenter som var mest brugt af 1800tallets tilhængere af kolonial ekspansion.
40. [F. Flahault analyserer udførligt de idé- og bevidsthedshistoriske etaper i denne transformationsproces i bogens første kapitel: "Généalogie de l'idéal prométhéen", *La crépuscule de Prométhée*, p. 31-117]
41. Selv om han bekendte sig til Ayn Rand's doktrin, vogtede Alan Greenspan sig alligevel fra at anvende den i sin fulde udstrækning da han var chef for nationalbanken. Han og hans kolleger undlod ikke at iværksætte en række korrektive initiativer i bestræbelsen på at foregribe de problemer som markedet kunne tænkes at løbe ind i. (se Benjamin M. Friedman, "Chairman Greenspan Legacy", *The New York Review of Books*, 20 mars 2008, p. 26).
42. [Flahaults bemærkning antyder hvorfor han selv, der oprindeligt var tilknyttet det lacanianske miljø, valgte at udskifte klinikens sprog og begreber med socialantropologiens i sin senere forskning.]
43. Fx Philippe Moreau Defarges, « Acte II : les Etats-Unis peuvent-ils gagner? », *Le Débat*, n° 126, septembre-octobre 2003, p. 129.